

ANDREA MATOŠEVIĆ

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za studij na talijanskom jeziku, Pula

REGRESSUS AD INFEROS – SIĆUŠNI RUDAR I MITOLOGIJA KAO INTERPRETACIJA PODZEMNOG RADNOG HABITUSA

Dualnost dubinskog rudarenja proizlazi iz činjenice da je ono izvor relativnog gospodarskog prosperiteta i sreće, ali i ostvarenih strahova zbog nesreća u gotovo svakoj rudarskoj zajednici. Mitologija, kao specifičan korpus vjerovanja i praksi, u predindustrijskim zajednicama ima funkciju ublažavanja negativnih učinaka za rudare *interpretacijom* rude i radnog habitusa, dok je u industrijskim zajednicama težište mitološke interpretacije preseljeno na podzemne radnike i njihov rad. Na primjeru industrijaliziranih raških ugljenokopa iznosim dva dominantna primjera takve vizije radnika u 20. stoljeću. *Bedaux sustav* i *stahanovizam*, iako plodovi sukcesivnih i oprečnih povijesnih tendencija, fašizma i socijalizma, imaju zajedničku karakteristiku da rudare/radnike svode na sredstvo, ne obazirući se na neophodna znanja o tom pozivu, koji je duboko uronjen u tradicionalne ritmove i tehnike vađenja rude.

Ključne riječi: dubinsko rudarenje, mitologija, *vagina dentata*, *Bedaux*, *stahanovizam*

Uvod

Dubinsko je rudarenje, koliko god bilo geografski rasprostranjeno, oduvijek i gotovo svugdje podrazumijevalo poseban niz mjera predostrožnosti pri ulasku, zadržavanju ili izlaženju iz utrobe zemlje, što je zasigurno odraz svijesti da čovjek napušta svoj prirodni habitus i zamjenjuje ga nepoznatom, nepredvidivom i vrlo opasnom okolinom u kojoj će se pokušati zadržati što uspješnije i duže. U predindustrijskim društvima taj stav neće biti samo odraz straha pred uznemiravanjem jednoga svijeta koji je smatran paralelnim već i uznemiravanjem utrobe Majke Zemlje, čija se plodnost ne manifestira samo na površini nego i u njezinim dubinama – prostorom koji je često smatran najsakralnijim. Bitno je istaknuti da *Terra mater*, kako ju je frejdovski

tematizirao Mircea Eliade, u mitovima mnogih kultura (npr. Polinezija, Finska) istodobno predstavlja Majku Zemlju, ali i Božicu smrti.¹ Dualnost je to iz koje proizlazi rizik s kojim su podzemni radnici najbolje upoznati i prema kojem gaje duboko poštovanje, tim više što je silazak u zemlju često uspoređivan i s *regressus ad inferos* kao i *regressus ad uterum*, pojavom koju pronalazimo u mitovima i predajama staroga Istoka i Mediterana. Stoga se te značajke nisu olako shvaćale u pretkolonijalnim rudnicima podsaharske Afrike, rudnicima staroga Egipta ili pak u bolivijskim rudnicima vrijednih metala. Taj će tip opreza, koji je svoj najrazvijeniji izraz dobio bogatom kulturom poštivanja podzemlja, biti zamijenjen širokom industrijskom proizvodnjom, čija će osnovna značajka biti što veća eksploatacija rude znanstveno organiziranim radom na štetu radnika i njegova radnog habitusa. Dok će predindustrijski narodi imati cijeli niz rituala i inhibicija što prate silazak pod zemljinu koru, profesionalne će se rudare u industrijskim društvima široke potrošnje rude, kao i rudu, smatrati potrošnim sredstvom. Tu će dinamiku pospješiti "ideološka kolonizacija jame", odjek šire ideologizacije društva, s tom razlikom što će podzemni radnici zbog specifičnosti radnoga habitusa platiti višu cijenu promjene ritma i opsega posla.

Vagina dentata i simbolika sićušnog rudara

Rudarenje je, sagledamo li ga kroz povijesno-ekonomsku vizuru, čovjeku donijelo mnogo dobra, bilo da je riječ o rudarenju vrijednih minerala, željeza ili pak samo ugljena, no isto se ne bi moglo tvrditi za demografski učinak koji je to formalno ili neformalno² prakticirano zanimanje imalo za brojne

¹ Primjer je to, primjerice, kako navodi Eliade, s velikim maorskim herojem Mauiem, koji se na kraju života, provedenog u pustolovinama, vraća u domovinu i traži Hine-nuite-poi, Veliku Damu (Noći). Zatekne je uspavanu i, užurbano strgnuvši odjeću sa sebe, prodire u tijelo žene diva. Probija se u nju bez teškoća, no kad odluči iz nje izaći, to jest kad se još uvijek polovicom tijela nalazi u ustima žene diva, ptice koje ju prate prasnu u smijeh. Naglo probuđena Velika Dama (Noći) stiće zube, pregrize heroja napola i on umire. To je razlog, objašnjavaju Maori, čovjekove smrtnosti; da je Maui uspio nepovrijeđen izaći iz tijela Hine-nuite-poi, ljudi bi postali besmrtni. Mauieva žena-div jest Terra Mater. Prodrijeti u njezinu utrobu znači sići živ u dubine podzemlja, odnosno u pakao (Eliade 1994:120).

² Pod "neformalnim" se podrazumijeva rudarenje u kombinaciji s još nekom aktivnošću, kako ga je 1995. godine definirao Macmillan. Najčešće je to agrikultura, koja je i komplementarna rudarenju do te mjere da Eugenia W. Herbert, parafrazirajući Phimistera, tvrdi da je rudarski kramp vrlo vjerojatno razvijen od ratarske motike i prilagođen radu u rudniku. Iako se Phimister referira na rudarenje zlata u naroda Shona, njegov zaključak ima širu vrijednost i aplikaciju (Knapp, Pigott i Herbert 1998:151). Georgius Agricola, autor prve i nekoliko stoljeća najmjerodavnije knjige o rudarenju – *De re metallica*, objavljene prvi put 1556. godine, tvrdi da nijedan zanat nije stariji od poljodjelstva, ali zanat rudarenja i obrade metala nije ništa mlađi jer u poljodjelstvu, kao i ostalim zanatima, oruđe koje se koristi od metala ili bez njega ne bi moglo biti izrađeno; stoga su metali jako korisni čovjeku. Isti

rudarske zajednice. Rizik u koji se rudari upuštaju nije simptomatičan samo u industrijskim zemljama već su ga svjesni, ili su ga bili svjesni, svi koji su se njime bavili ili se još uvijek njime bave kao primarnim ili sekundarnim izvorom egzistencije u industrijski manje razvijenim dijelovima svijeta.

Za stvaranje pouzdanije gospodarske baze, mogli bismo reći, valjalo je podnijeti žrtvu. U doba industrijalizacije to su često bili rudari u ugljenokopima, ali su pogibali ili pogibaju još uvijek u rudnicima metala. Stoga bi Eliadeovu simboličkom viđenju rudnika u kontekstu seksualiziranog svijeta kao vagine ili maternice bez cinizma valjalo dodati pridjev "zubata", dakle ona koja guta rudare.³ Toj su majci svojstvene prijeteće značajke kao i obilježja nepredvidive silovitosti. Mogli bismo stoga utvrditi, pratimo li potonju logiku, da su dubinski rudari svojevrstne potencijalne žrtve Medejina kompleksa Majke Zemlje, njezine *Vagine Dentate*, na što se osvrnuo i Carl Hentze, upozorivši da mnogi ikonografski motivi iz Južne Amerike simboliziraju usta Majke Zemlje u obliku *zubate vagine* (Knapp, Pigott i Herbert 1998:17). Tim više što je rudarenje, kao i moreplovstvo, tradicionalno muški posao, ali u kojem je povijesno ipak bilo dovoljno odmaka od takva pravila da bi se barem dijelom revidiralo.⁴

Eliade prikazuje vjerovanje rašireno u afričkog plemena Bayeka te kod Malajaca kako rude rastu unutar Zemlje Majke. Ta mineralna trudnoća i rudarevo miješanje u njezin prirodan proces, osim što poprimaju značajke opstetricije, podrazumijevaju i niz mjera opreza pretočenih u obrede koji prethode ulasku u taj svijet. Nakon njihova ekstrahiranja iz utrobe zemlje započinje najteži i najpustolovniji pothvat jer ulogu Majke Zemlje preuzima obrtnik da bi ubrzao i dovršio proces "rasta". U tome trenutku talionička peć postaje neka vrsta nove maternice, umjetna, gdje će mineral dovršiti svoje dozrijevanje (Eliade 1983:63).

Rudar i njegova simbolika dovode nas i do Bettelheimove psihoanalitičke teorije u okviru analize značenja bajke *Snjeguljica i sedam patuljaka*, gdje se patuljci bave podzemnim vađenjem rude. Kako navodi autor:

autor navodi da se rudarski kramp od seljačkoga razlikuje jedino širim i oštrijim stražnjim dijelom, dok je prednji šiljat (Agricola 1950: XXV, 153).

³ Lévi-Strauss temu *zubate vagine* sagledava iz drugoga kuta: "Ako je, prema ekvivalentnosti koja nam je najbolje poznata i koja je u svijetu bez sumnje najrasprostranjenija, mužjak onaj koji proždire, a ženka ona koja je proždirana, ne treba zaboraviti da je obrnuta formula često data, na mitskom planu, u temi *vagina dentata*, koja je – što je značajno – 'kudirana' terminima što se odnose na ishranu, to jest direktnim stilom (potvrđujući tako onaj zakon mitske misli po kome se transformacijom metafore dobiva metonimija) (Lévi-Strauss 1978: 155).

⁴ Noviji vrsni prilozi koji govore o prisutnosti žena u rudnicima, većim dijelom u zemljama koje se prema gospodarskoj klasifikaciji nazivaju Trećima, ali i onima koje su svoju materijalnu stabilnost u rudnicima ili ugljenokopima povijesno izgradili, vidi u Lahiri-Dutt i Mackintyre 2006.

Prvo što o njima saznajemo jest da su se vratili kući s posla, kopanja rude u planinama. Poput svih patuljaka, čak i neprijatnih, marljivi su i vješti u svom zanatu. Rad je suština njihova života; oni ne znaju za dokolicu ili razonodu. Mada na patuljke odmah ostavi utisak Snjeguljičina ljepota i dirne ih povijest njene nesreće, oni odmah jasno predočavaju da je cijena života s njima – bavljenje svjesnim radom. Sedam patuljaka nagovještava sedam dana u tjednu – dana ispunjenih radom. U teutonskoj predaji patuljci ili gnomi su podzemni radnici što vade metale, od kojih je u stara vremena bilo šire poznato tek sedam – još jedan razlog što je ovih rudara sedam na broju. Svaki od sedam metala bio je u antičkoj filozofiji prirode povezan s jednim od planeta (zlatu sa Suncem, srebro s Mjesecom itd.) (...) Također je značajno što u ovoj bajci ne postoje patuljci ženskog roda. Dok su vile ženskog roda, čarobnjaci su njihova muška protuvrijednost, a postoje i vještice i vješci (Bettelheim 1979:230).

Autor zaključuje kako ti "mali ljudi" zakržljalih tijela i rudarskog poziva vješto prodiru u mračne jame, što je nagovještaj falusnog značenja. Tim više što ih Anne Saxton u svojem djelu *Transformations*, pjesničkoj obradi Snjeguljice, spominje kao "patuljke, male hrenovčice". Zasiurno između redaka takve teorije možemo iščitati i da bi fizički "savršen" rudar trebao biti malen rastom, upravo zbog česte nedostupnosti otkopa, gdje rudari moraju biti pognuti, klečati ili pak ležati kako bi došli do plodnog otkopa s dovoljno rude, o čemu svjedoče mnogi literarni, fotografski i povijesni izvori, kao što je svjedočanstvo Diodora Sicilijanca (Diodorus Siculus) iz 1. stoljeća pr. Kr., koji navodi da su se u egipatskim rudnicima zlata upravo vrlo mladi dječaci probijali kroz pukotine u stijenama i skupljali veće komade krhotina koje bi naknadno iznosili na površinu.

Rudari patuljastoga stasa nisu prisutni jedino u bajkama jer usmena tradicija svjedoči o njihovom postojanju u srednjovjekovnim rudnicima metala središnje Europe (Agricola 1950). Autor, iako skeptičan naspram nadnaravnoga, navodi vjerovanje da su podzemni patuljci, gnomi, bergmančići (od njem. *Bergmann*: rudar, rudarčić), kako su ih u našim rudnicima zvali rudari, bili toliko "prisutni" u jamama, a shodno tomu i ukorijenjeni u saskoj rudarskoj tradiciji, da ju je i sam prihvatio i opisao:

Nisu svi bili zli, već prije beskorisni i ludički raspoloženi. Neki su od njih bili nježne vrste; Nijemci su ih kao i Grci nazivali *cobalos*, zbog navike da imitiraju ljude (grč. *Cobali* – mimes).⁵ Oni se rado i glasno

⁵ Etimološki ime za mineral *kobalt* dolazi od njemačke riječi za patuljke i slična mala bića podzemnoga svijeta – *Kobold*, koja vjerojatno dolazi od grčkog *cobali* (imitacija). Arsenkobalt, visoko otrovna materija, nalazio se u saskim rudnicima i izazivao je bolest koju su radnici nazivali *cadmia*. Ruke i noge koje bi došle u dodir s kobaltom, potom pluća, dišni putovi i oči bili bi ranjavani ili bi zatajili. Te su se manifestacije vjerojatno pripisivale djelovanju podzemnih bića, a kasnije je i ruda po njima dobila ime.

smiju, glume da naporno rade, ali zapravo ne rade ništa. Nazivani su malim rudarima zbog patuljasta stasa od otprilike dva stopala (šezdesetak centimetara). Nježnog su izgleda i obučeni kao rudari s vezanom odjećom i kožnom pregačom preko slabina. Ta vrsta često ne smeta rudarima, ali se dokono šetaju po tunelima i otkopima i zapravo ne rade ništa, iako se prave da su vrlo zaposleni i zauzeti svakakvim aktivnostima kao što je kopanje rude ili stavljanje u kante već iskopanoga. Ponekad rudare gađaju šljunkom, ali ih rijetko ozlijede, osim ako ih radnici nisu prije toga ismijavali ili psovali. Nisu mnogo različiti od Goblina, koji se ljudima gdjekad ukazuju kada idu na ili s dnevne smjene ili u trenutku kad čekaju stoku. Stoga što su najčešće benigni za ljude, Nijemci ih nazivaju *guteli*. Oni nazivani *trulli*, koji mogu uzeti muški ili ženski oblik, ponekad i pomažu čovjeku, posebno *Suionsi*. Rudarski su gnomi posebno aktivni na mjestima gdje je metal već pronađen ili gdje ima nade da će biti otkriven; tada oni ne demotiviraju rudare, već ih, naprotiv, stimuliraju i bodre da rade bolje (Agricola 1563:541-542).

Njemački rudari nisu bili usamljeni u takvim vjerovanjima jer je i do sredine prošloga stoljeća bilo ponegdje prisutno vjerovanje u patuljaste "udarače" u rudnicima Cromwella. No autorica knjige *Zakopano zlato*, Maja Bošković-Stulli, donosi "racionalno tumačenu" (Bošković-Stulli 1986:30) priču "Macmolić u rudniku" staroga istarskog rudara, koju prepričava njegov potomak. Zbog važnosti i zanimljivosti prenijet ću cjelovitu *štoriju* kako je navedena u knjizi:

Stari su rudari radili 12 sati va jame, su nosili kruh od kukuruza. Je bija trudan je zaspao di je najgore, mu se sanja. Kad se probudi, on ne zna ni di je – onega puta mu je prišlo da je tega vidi tega macmolića (mu rečeju anka fulić). Mene je reka ti stari rudar: Je priša jedan čovek i je pita duvana. Ja sam reka da nemam. Da on će dati, je reka. Mi je da i je ime s ruke kosmate kako mačak i nokte duge. Je šo nutra u kamen, spređa njega se otvaralo i za njim se zatvaralo.

Kaže jedan drugi da je zakopčava vagoneti. Na vrh iskopa bija je vitlo i vitlo je vuka vagoneti na vrh tega iskopa, a ovaj čovek je bi poda taj iskop. Kaže da je doša jedan čovek, da je ima okole 60-70 centimetara i da je ima pet metara lanca. I kaže da je doša poli njega i onega se puta okrenu. Kaže:

– Kada je doša do mene, nisan ču da je ima lanac, a kad je otiša, taj se je vuka i zvoni, i isto je iša skroz nekega ugljena. I više ga nisan vidi.

Ja ga popitan (to je bi neki Mate Viško):

– Ma slušaj, šta si ti radi kada je on doša kod tebe?

Kaže:

– Ja nisan ima više vagonete spremneh za dizat gore po iskope, ja san se legao na jednu dasku.

– Moguće da si zaspao?

Je reka:

– Mene se vidi da san 10-15 minuti zaspa. Leža san kad je doša, i kad san se ja probudi, ta mali čovek je bi spred mene i onega puta se okrenu i beži ča. Mi se videlo da je ima jedan mali kaputić na sebe i čizme.

Je bi neki Juričić iz Sv. Martina, on je bi va Mađarske va niken rudniku. Macmolić je radi 15 dana s ten čovikon i kada je bilo za plaću, ta mu kaže:

– Hodi ti za plaće.

I kada je doša, je razdeli na polovinu: to tebe, to mene, i je osta jedan šoldin.

– Da ga posečemo na polovinu – je reka radnik.

Ta macmolić mu kaže:

– Kada si tako pošten čovek, drži sve.

Se je pozdravi š njim i je iša, više ga nije video (Bošković-Stulli 1986:219-220).

Autorica u napomenama uz tekstove ističe da rudarski folklor u nas nije uopće ispitivan te da ima tek nekoliko slučajnih zapisa. U istarskim se rudnicima viđa *orko* s crvenom kapicom, dok se u slovenskim rudnicima naziva *dimek*, *berkmandeljc*. U rudnicima Hrvatskoga zagorja taj se duh zove *perhmanec* (od njem. *Bergmann*), dok se u Srbiji javlja vjerovanje u *srebrnog cara* (Bošković-Stulli 1959:211).

Baš kao što ne postoje mora ili šume koja nisu interpretirana u nadnaravnim terminima, istom su logikom i rudnici bili domovi nadnaravnih bića, dodaje urednik Agricoline knjige Hoover, te u komentaru navoda dodaje da su mrkli mrak, u kojemu rudarske lampe iskrivljuju sve oblike, strahoviti udarci labavih stijena čiji su potpornji shvaćani olako, približavanje opasnosti i smrti bez upozorenja te nagli nestanak ili otkriće sreće, bili potvrda neukim umovima koji su bili pripremani za čudotvorno jedino religijskim učenjem (Agricola 1950:217). Svesti vjerovanje i interpretaciju *gnoma*, *gutela*, *bergmančića*, *trulla*, *perhmaneca* ili imenom drukčije inačice patuljaka rudara na praznovjerje prisutnih u podzemnoj radnoj svakodnevici – koliko god bila zavodljiva ideja koja na prvi pogled djeluje kao potpuno točna interpretacija, ona je dobrim dijelom zapravo reduktivan i krnj pogled na svakodnevicu i intelektualni kapacitet radnika. Sagledavanje radnog dana kroz vizuru suhoparne proizvodnje, kopanja i izvlačenja rude u prostoru u kojemu se čovjek oduvijek smatrao nepoželjnim strancem, ili drugim riječima na čistu funkcionalnost i efikasnost – znači reducirati rudarsku prisutnost na ulogu intruzivne lopovštine koja, kad je otkrivena, može biti "kažnjena najgorom kaznom". Stoga je interpretacija prirodnih indikatora, pozitivnih ili negativnih znakova na koje su radnici u jami nailazili, svoj prijevod, ali i poštovanje, dobila njihovom inkarnacijom – patuljcima s paletom karakternih osobina jame, čiji su raznoliki odraz bili upravo oni – "nadnaravna" bića. Stoga ih moramo shvatiti kao svojevrsan amortizer interakcije radnika i jame, znakove i upozorenja svedene na radniku prihvatljive/poznate pojmove a ne

striktno kao neznanje ili praznovjerje. Ne čudi što Agricola spominje gnome u njihovu dobrom i lošem izdanju kada znamo da je rudnik metala bio izvor velike sreće, ali i nesreće, kao što ih opisuje – što bi se u radničkoj svakodnevicu moglo prevesti na bezuspješno traganje za rudom unutar prostora koji ne šalje signale. Stoga, slijedimo li Eliadea u refleksiji o podzemnim bićima, slažemo se u zaključku da gnomi jesu objava sakralnog svijeta u kojemu su ljudska bića stranci ali, dodajemo, i da su ujedno i indikatori, nagovjestitelji i čovjekova interpretacija promjena u njegovu neprirodnom habitusu u kojem se mora što duže i uspješnije zadržati. Stoga je "prisutnost" tih bića, sagledamo li ih kroz vizuru potonje teze, težnja ka uvažavanju jame i njezinih oscilacija koje se mogu kretati iz ekstrema u ekstrem s mnogobrojnim osjenčanim prijelazima između oba. Stoga tu nije riječ nužno i isključivo o primitivnom umu i njegovoj pogrešnoj interpretaciji okoline već o kreativnom i parcijalno ludičkom dijelu grane koja će naknadno postati industrijskom u modernom smislu riječi i koja će tu domišljatost velikim dijelom zamijeniti drukčijim interpretativnim oblicima i sadržajima.

Nadalje, aplikacija Gellnerova navoda nalaže sagledavanje problematike i iz drukčijeg kuta. Socijalni antropolog piše da u novome svijetu nema i ne može biti mjesta za magijsko ili sveto. Magija podrazumijeva postojanje radnji i poveznica usko vezanih uz onoga koji ih prakticira ili specifičnu skupinu, ona je vezana uz duboku osobnost, ritualna stanja i radnje, osposobljenost aktera da ih prihvati. U našem su svijetu, naprotiv, ne samo sve činjenice već i svi promatrači i akteri jednaki. Vrijednost njihovih poveznica jest i mora biti podložna javnoj kontroli (Gellner 1994:64). U industrijaliziranom svijetu ili onomu koji je kucao na vrata industrijalizacije stoga nije bilo dopušteno aplicirati/živjeti "nadnaravno" koje se iskazivalo specifičnim kolektivnim imaginarijem zato što, slijedimo li navedenu teoriju, što je predstavljalo nepremostivu iskustvenu barijeru naspram drugih poziva i šire zajednice, koja smatra da ima pravo revidirati i "osuditi" kao rudimentaran svaki poseban, skupni identitet potkrijepljen specifičnim imaginarijem. Utjecaj je na rudarsku zajednicu bio dovoljno snažan da je paleta "vjerovanja" u podzemna bićenca svedena na suhoparni relik, kojega se velika većina pripadnika današnje rudarske zajednice neće ni sjećati.

Rodni imperativ ili androcentrizam

U navedenom navodu "vjere" u postojanje podzemnih rudarčića dijelom nalazimo razloge zašto su u jamu silazili i rudarili gotovo isključivo muškarci. Eliade kaže zbog težine posla kao i opasnosti koje su, poslužimo li se rječnikom sakralizirane prirode, proizveli uznemiravanjem podzemnoga svijeta. Rudari dolaze u dodir sa sakralnošću koja nema nikakve veze sa svakidašnjim religijskim svijetom – sa sakralnošću mnogo dubljom, ali zato i mnogo opasnijom (Eliade 1983:63). U istome je smjeru i srednjovjekovno vjerovanje

u Engleskoj, gdje se ugljen povezivao sa prisutnošću vruga jer se u njegovu dimu osjećao sumpor, koji tradicionalno asocira na atmosferu demonskog podzemlja, dok je Robert Boyle, jedan od pionira moderne kemije i osnivač engleskog Kraljevskog društva sredinom 18. stoljeća ohrabrivao kolege da znanstveno istraže susreću li se doista rudari s podzemnim demonima (Freese 2006:57).⁶ U bolivijskim se rudnicima kositra, zabilježio je Holloway, odvija izrazito zanimljiv fenomen među podzemnim radnicima. Podijeljeni u skupine, svaka pred svojim otkopom drži i štuje skulpturu duha, često u prirodnoj veličini, nazvanog *El Tio* (stric), koji je svojevrсна reminiscencija katoličkog đavla, podzemnog božanstva kojega smatraju vlasnikom i upraviteljem bogatstava planinskih zaliha rude, gdje i sam obitava (Holloway 1996:36). Els van Hoecke donosi nove priloge o tom vjerovanju i prema njezinoj interpretaciji *El Tio* je i stric rudnika i njegov je zadatak čuvati bogatstva pohranjena u dubinama zemlje. Ono što ga čini zastrašujućim jest moć o odlučivanju sudbine onih koji dolaze na njegov teritorij. Duše braće rudara nesretno poginulih u podzemnim katastrofama lutaju mračnim rudarskim galerijama; strujanje zraka, kamen koji pada sa stropa, zvuk vode koja kaplje – sve su to znakovi njihove prisutnosti. Stoga su, baš kao i *Pachamami* (Majci Zemlji), rudari plaćali danak statuama od gline – predstavnicima poginulih prethodnika, postavljenima duž galerija. Uz statue su uvijek morali biti listovi koke, *brandy* i cigarete jer su ih za uzvrat statue štatile, nudile pronalazak bogatih žila metala i zadržavanje visoke produktivnosti. Svaka bolest za koju se vjerovalo da ju je uzrokovao *El Tio* ili *Pachamama* smatrana je kaznom za nepoštivanje božanstava i praćena je uzaludnim traganjem za mineralnim naslagama. Seksualnost je, prema navodu iste autorice, sveprisutna u svim rudarskim aktivnostima. Kaže se da je ženama zabranjen ulazak u rudnik iz mnogo razloga; na primjer, *Pachamama* bi mogla postati ljubomorna i pored toga, pitaju se rudari, kako bi žene mogle raditi isti posao kao i mi? Zbog njih nestaju nakupine i vene metala, pa ih stoga muškarci moraju štiti od žena; čim žena pogleda nakupinu metala – ona nestaje! Kao što je svjedočio jedan rudar:

Odlično mi je išlo, ali onda sam dopustio ženi da dođe na moje radno mjesto i ... čao nakupinama metala! Nakon toga nikada više neću dopustiti ženi da uđe na mjesto gdje radim (Lahiri-Dutt i Macintyre 2006:277).

Ulazak žena u rudnike Potosija uznemirava seksualnu ravnotežu između muškarca i *Pachamama* planine jer muškarci pripadaju *Pachamami*. Ona čini da se metal pojavljuje samo muškarcima.

⁶ Isti je napredni i znanstveni um, kako ga naziva Hoover u komentaru Agricoline *De re metallica*, bio uvjeren u efikasnost vilinskih rašlji ili *Virgulae divine*, kako su ih nazivali Rimljani, u pronalaženju podzemne rude.

U brazilskim dijamantnim rudnicima 19. stoljeća na području Bahie, među rudarima-avanturistima je bilo rašireno vjerovanje da su dijamanti energetska bića koja žarko svijetle i zovu svoje odabrane pronalazače. Energija dijamanta uzela bi lik žene, pričali su stari rudari, bijele za bijele dijamante dok bi crne bile inkarnacija *carbonadosa* (tamnog dijamanta) i izluđivale rudare svojom žudnjom (Patel 2007:55).

Navedeni su primjeri odjeci osjećaja o izvrgavanju opasnostima na području koje ne pripada čovjeku. Stoga će rudari s Haitija ili afričkog plemena Bayeka prije ulaska u utrobu zemlje postiti, pridržavati se brojnih tabua, naročito seksualnih. Možemo se složiti s Eliadeom u zaključku kako su sve mitologije vezane uz rudnike i planine, sve one bezbrojne vile, vilenjaci, sablasti i duhovi, sve su to samo različite objave prisutnosti *sakralnog svijeta* koji se susreće u različitim povijesnim razdobljima čovjekova postojanja (Eliade 1983:63), ali i dodati da su, barem u primjerima navedenima u ovome tekstu, također interpretacija opasnosti i predostrožnosti.

Eugenia W. Herbert u okviru istraživanja rudarenja u pretkolonijalnoj podsaharskoj Africi predlaže teoriju prema kojoj je ritualizacija silaska u rudnik proporcionalna dubini jame u koju se silazi, te da je veća ritualizacija rudarenja prisutna u društvima gdje se nisu svi mogli baviti tim poslom. Stoga je tamo gdje je rudarenje bilo svedeno na skupljanje riječnog pijeska bilo vrlo malo ritualizacije procesa i nikakvih restrikcija o tome tko bi se time mogao baviti. Primjerice, uz pleme Mbeere na visoravnima Kenije svatko je mogao skupljati pijesak bogat metalom i nositi ga stručnjaku za taljenje (Knapp, Pigott i Herbert 1998:150). Jamsko rudarenje prakticirano u dubini zemlje, zaključuje autorica, sasvim je druga stvar. U tim primjerima nalazimo cijelu paletu žrtvovanja, invokacija kao i seksualnih i menstrualnih tabua. Tako su primjerice Mandingo rudari, u Bambuk-Bure regiji zapadnog Sudana, u svojoj potrazi za rudom ovisili o praktičnim indikatorima, primjerice posebnim vrstama vegetacije kako bi identificirali prosperitetne jame. Ali vegetacija nije bila jedini indikator, već su se služili i lepezom tehnika proricanja: snovima, surama iz Kur'ana i kola orasima. Nakon što je potencijalno mjesto locirano, svećenik je molio, recitirao retke Kur'ana i bacao po tlu crvene plodove kola oraha prije nego što bi zaklao pijetla, ovcu ili bika. Ako bi se rudnik pokazao bogatim, daljnja žrtvovanja bi uslijedila duhu zlata.⁷

⁷ Nije naodmet spomenuti tradiciju koja se na otoku Lemnosu u Egejskome moru, prema Agricoli, očuvala do sredine 16. stoljeća. Posebna vrsta gline, koja se upotrebljavala kao pigment, ali i u medicinske svrhe, nazvana *terra sigillata*, vađena je iz zemlje isključivo u određeno doba godine, oblikovana u kockice i obilježena kozom, Dijaninim simbolom. O farmaceutskoj uporabi *terre sigillate* su pisali Galen i Plinije kao pomoći pri ugrizu zmije i olakšanju bolova od želučanog čira (Agricola 1950:31).

Rabdomantija

Pronalaženje same rude pretpostavljalo je prakticiranje zasebne palete tehnika od kojih bih kao najinteresantniju istakao uporabu *vilinskih rašlji* ili rabdomantiju, prakticiranu na europskom kontinentu za cijeloga srednjeg vijeka, čiji su se odjeci u pučkoj kulturi, kako navodi Hoover 1950. godine, kao ozbiljni pokušaji u pronalasku podzemnih vena pojavljivali gotovo svake godine, iako je njihova vjerodostojnost odavno znanstveno poljuljana. Razlog tomu, navodi isti autor, možemo tražiti u činjenici što je u 19. stoljeću malo tko bio spreman sumnjati u uspješnost tog "rudimentarnog instrumenta" (Agricola 1950:38).

Agricola, kao i brojni autori, smatra kako uporaba rašlji seže u antičko doba te kao primjere koji potkrepljuju tu tezu navodi Mojsijeve i Homerove vilinske štapove/rašlje kojima su ne samo otkrivali već i mijenjali oblike stvari, kao primjerice Minervu, koja je Odiseja čarobnim štapom pomladila i ponovo postarala.

Rašlje su, po vjerovanju mnogih, bile najefikasnije ako su bile ubrane s ljeskova žbunja, pogotovo ako je rastao iznad podzemne vene, iako su, nasuprot toj tradiciji, postojali tragači za plodnim venama koji bi vrstu rašlji prilagođavali rudi koju su tražili. Ljeskove su bile najpogodnije za pronalaženje srebra, jasenove za bakar, od smolastog bora za olovo i posebno kositar, dok su rašlje napravljene od željeza ili čelika pogodovala pronalaženju zlata. Sve su se rašlje čvrsto držale rukama i bilo je neophodno podići ih u zrak iz smjera račvanja pa naviše. Tada su tragači morali lutati brdovitim predjelima. Kaže se da se u trenutku kad zakorače na plodnu venu rašlje počinju okretati i vrtjeti i tako se otkriva plodno podzemlje; kada se pomaknu s tog mjesta, rašlje postaju nepomične. Ali ima i onih koji tvrde da se rašlje neće pomaknuti svakomu već jedino onima koji prakticiraju vraćanje i rudarski zanat, stoga je za uspjeh trebalo ispuniti pet preduvjeta: veličinu štapa, jer snaga podzemne vene ne može pomaknuti prevelike rašlje; oblik štapa, koji mora biti rašljast kako bi ga vene uopće mogle pokrenuti; snaga vene mora biti dovoljno snažna kako bi pokrenula štap; rukovanje rašljama; na posljetku, moralo se izostaviti sve što bi moglo spriječiti uspjeh. Stoga se može zaključiti: ako se štap ne pomiče svakomu, razloge valja tražiti u lošem rukovanju ili posebnostima tragača čije se karakteristike suprotstavljaju snazi vena (Agricola 1950:39). Nadalje, piše isti autor, glavna stvaralačka snaga metalne rude jesu nebesa – njihova kretanja, svjetlo i utjecaji, kako to uče filozofi. Utjecaj nebesa je multipliciran položajem i kretanjem sedam planeta. Stoga je svaki metal pod posebnim utjecajem njemu pripadajućeg planeta. Zlato je pod Suncem i njegovim utjecajem, srebro pod Mjesečevim, kositar pod Jupiterovim, bakar pod Venerinim, željezo Marsovim, olovo Saturnovim, a živa Merkurovim. Filozofi i pustinjaci stoga metale često nazivaju imenima planeta. Zlato se naziva Suncem, na latinskom *Sol*, srebro Mjesecom, na

latinskom *Luna* itd., kao što je jasno istaknuto u svakom posebnom poglavlju koje se tiče metala (ibid.:46).

U navedenoj interpretaciji tehnika pronalaska rude, koja datira iz sredine 16. stoljeća u saskom mjestu Chemnitz, autor izražava sumnju u njezin potpun uspjeh jer je zamjetna mješavina u prvome redu peripatetičke filozofije o osnovnim elementima i metalima te njihovu značaju, oslanjanje na vjerodostojnost Homerove *Odiseje* i hebrejskih svetih knjiga kao, u manjoj mjeri, uvažavanje alkemičarske tradicije i učenja koja su u srednjem vijeku, u kojem autor gotovo da je rođen, doživjela strahovito bujanje, o čemu i sam Agricola u više navrata piše.

Hooverov navod da se rbdomantija nasumce pojavljuje u recentnijoj povijesti potvrđuje i odlomak iz knjige talijanskog antropologa Francesca Spagne, koji navodi da je gospođica Dalpioluogo, Trevižanka podrijetlom, još kao vrlo mlada svoje moći koristila u Južnoj Americi u otkrivanju podzemnih voda, nakon čega je pozvana u Rumunjsku kako bi pomogla u otkrivanju naftnih polja. U Val Imperini je potpomognuta svojim sposobnostima nagovijestila gdje bi mogle biti nove podzemne vene ugljena, što je rezultiralo, prema Spagni, industrijskom revolucijom u spomenutoj dolini. Isti autor navodi i zanimljiv opis cijelog događaja:

Gospođica Dalpioluogo svoju potragu obavlja bez poznatog štapa; ona je pod utjecajem sile koja se manifestira izrazito brzim ritmičnim pokretima nogu kada se nađe iznad vertikalne točke bogate mineralom ili podzemnim vodama; drvena je podloga, postavljena pod noge, potpuno izolira; tijekom procesa puls rbdomantice postaje izrazito brz i njezina se tjelesna temperatura povisuje. Između "osjeta" za vodu i minerala postoji razlika, koju Dalpioluogo ni sama ne zna objasniti, kao što ne može objasniti ništa oko svojih posebnih osjeta, no čini se da različite kvalitete i intenziteti osjećaja odgovaraju različitim kvalitetama minerala i voda. Vodeći se njima ona prosuđuje o većoj ili manjoj važnosti nalazišta; trajanje osjećaja u sekundama bilo je proporcionalno dubini na kojoj se ruda nalazi. Voda je označena na dubini od 4.75 metara za svaku sekundu osjećaja rbdomantice, dok je za rudu vrijedilo pravilo od 7-8 metara po sekundi (Spagna 1998:37).

U navedenu je primjeru između prelaska rada rudnika sa starog, tradicionalnog načina na moderan, koji je podrazumijevao elektrifikaciju i uvođenje modernog alata, stajala od znanosti odavno napuštena i zaboravljena tehnika rbdomantije, čije su točne navode potvrdile i kasnije geološke studije.

Ideološka kolonizacija rudnika – Raški primjer

Pravo pitanje koje si možemo postaviti vezano uz rudarsko-industrijska središta široke eksploatacije rude nije potpuno vezano uz pronalaženje sličnosti s navedenim predajama i ritualima u neformalnoj radničkoj svako-

dnevici, već gravitira i oko detekcije partikularizama razvijene rudarske kulture, posebno organizacije rada. Najbitniji mitološki aspekti režima koji su bili na snazi u Istri od 1920-ih tiču se uvelike pripisanog identiteta radnicima kao i organizacije njihova rada. Od dvadesetih godina radnik je bio u funkciji političke ideologije, no rudari su oduvijek bili radnici *par excellance*. Njihova snažna simbolika ne proizlazi samo iz činjenice da je o njihovu radu, kopanju ugljena, ovisio velik dio gospodarstva država za koje su nadničarili (Italija, bivša Jugoslavija te manjim djelom prije njih Austro-Ugarska), već i iz jedinstvenog spoja

poštovanja, simpatije, krivnje i straha koje su ovi radnici dugo poticali. Taj polivalentni stav proizlazi iz činjenice da rade na najmisterioznijim i najopasnijim mjestima, u dubinama zemlje, te da su njihove zajednice povezane osjećajem snažnog i nesvakidašnjeg zajedništva. Ali i činjenica je da taj stav proizlazi i iz povijesnog prepoznavanja da je ugljen temelj industrijske piramide (Freese 2006:234).

Stoga je rudareva polivalentna pojava morala s jedne strane biti ukroćena, definirana i eksploitirana, a s druge – svedena na pojmove režimu prihvatljive.

Novinar Ilija Uzelac je 1950. godine za posjeta Raši zapisao sljedeće:

Čovjek tako sićušan u ovom ugljenom i kamenom masivu, i kada bi se s površine gledalo ne bi ga se niti vidjelo. Ali, evo on dolje stotinama metara ispod površine kopa, i snagom tehnike ukroćuje prirodu, radeći od nje što hoće i kako hoće. Ona je u njegovim rukama nemoćna. (...) smijem se i sam neosnovanom strahovanju od Raše. Evo stojimo tu na uskom otkopu duboko dolje, daleko od svijeta sunca i sitni smo prema tim brdima, ali jači, jači od njih! (Uzelac 1950:58).

Takva vizija i djelomično medijski pripisan im identitet radnika koji bez straha i sumnje u ispravnost svake svoje podzemne geste u ime društvenog uređenja tjera prirodu da mu se pokori, stvarana na poslijeratnom socijalističkom elanu, kao što je, primjerice, prikazano i u filmu Rudolfa Sremca *Događaj u Raši* iz 1950. godine, zapravo je u opreci s uspješnim rudarskim preživljavanjem u dubini zemlje. Štoviše, prepotentan odnos naspram prirode bila je polazna točka ostvarenja najvećih strahova svake rudarske zajednice. Ključna sintagma preživljavanja i stvaranja kulture podzemnog radništva jest "promišljena interakcija" – čovjeka i njegova ekstremnog radnog habitusa. Takvo je uopćavanje svoj najbolji izraz dobilo prakticiranjem "udarništva", *stahanovizma*⁸ po sovjetskom napatku, gdje je podzemni radnik sveden na

⁸ *Udarnik* je ruski termin za "superproduktivnog" radnika i dolazi od ruskog termina *udarničestvo*, što znači visokoproduktivan i entuzijastičan rad. U Sovjetskom Savezu je to bio Aleksej G. Stakhanov. Jednomjesečna ili višemjesečna natjecanja između brigada i njihovih najboljih radnika – udarnika bili su jedan od glavnih poteza u povećanju proizvodnje u poslijeratnom razdoblju.

dobrovoljni stroj koji zadanom normom mora pobijediti sebe i svoje ljudske potrebe u ime više društvene organizacije i njezina boljitka, što je bilo u suprotnosti s tradicionalno prakticiranim rudarenjem, koje je uspješno zadržavanje pod zemljinom korom moglo pripisati svojevrsnoj "akribiji" morfologije habitusa u kojem su radnici provodili radni dan.

Za tu vrstu neophodne "komunikacije" s jamom nije bilo ni vremena ni volje ni u prethodnom razdoblju talijanske vlasti u istarskom dijelu Julijske krajine, koji su na rudara i jamu gledali kao na sredstvo eksploatacije (za potrebe dolazećeg rata). Jednoličnom junaku u jami, *Homo extraordinariusu*, kako je *stahanoviste* nazivala Katerina Clark (Siegelbaum 1988:211), medijskoj osobi udarniku na braniku federacije, prethodio je bezlični rudar militant.⁹ Dokaz za to je primjena *Bedaux sustava*.¹⁰ Znanstvena organizacija rada koja je svoju snagu dobila *Bedaux sustavom* radnika svodi na običnu radnu snagu koja pognute glave vuče vagonete, potrošnu robu koja svoj ritam rada potpuno prilagođava ritmu i opsegu zarade poslodavaca – poduzeća. Sustav se temeljio na znanstvenom iskorištavanju radnika, a osnovica mu je bilo kronometarsko mjerenje količine posla koji je odradio rudar s većim učinkom u jednoj minuti. Ta je veličina bila jedinica *Bedaux* i određivala je tempo rada.¹¹ Ako radnik nije uspijevaio "održati korak", bio je otpušten ili novčano sankcioniran. Iako su za Labinštinu podaci o primjeni sustava nedostatni, iskustvo talijanskih rudnika nam govori da u trenutku kada su svi radnici "uhvatili korak" s jedinicom *Bedaux*, ona je povećavana. Bio je to pokušaj, prema Antoniu Gramsciju, stvaranja novog tipa čovjeka i radnika koji se uklapa u sadržajni okvir izjave engleskog svećenika

kako rudari zasigurno nemaju razloga učiti ekonomiju, filozofiju ili europsku povijest ili pak išta drugo, osim kako da kopaju više ugljena i da se što bolje sprema za drugi svijet (Rose 2002:280).

Ove dvije vizije rudara, njegova rada, jame i rude, iako su plod sukcesivnih ali oprečnih povijesnih tendencija, socijalizma i fašizma, imaju zajedničku značajku da rudare/radnike svode na sredstvo, ne obazirući se na neophodna

⁹ Bitno je podsjetiti da je Maschierinijeva skulptura rudara na trgu novoizgrađene Raše 1936/1937. bila definirana kao rudar-vojnici, a vjerojatno iz doba talijanske uprave rudnikom potječe zlokobna metafora koja rad u rudniku izjednačava s uvjetima u ratu, s bojišnicom.

¹⁰ Inženjer Charles Bedaux, rođen u Parizu 1888. godine, a umire u Miamiu 1944. godine, bio je "izumitelj" sustava mjerenja vremena i učinka koji su se temeljili na brzini odrađenog posla. Po njemu je dobio ime sustav pogodbenog rada i plaćanja koji su prihvatili gotovo svi rudarski centri (<http://www.sardegnaminiere.it/index.htm>).

¹¹ U rudnicima Montevecchio i Ingurtosu na Sardiniji taj je princip nazvan *sesanta di passo* – "šezdeset u koraku" jer je rudar, da bi bio primljen na posao, morao uz kronometarsku kontrolu odraditi određene korake unutar jedne minute (primjerice, iskopati određen broj metara ili izgurati određen broj vagoneta).

znanja o tom pozivu koja su uronjena u tradicionalne ritmove i tehnike vađenja rude. U oba primjera ideologija omeđuje rudara, vlada njegovim vremenom i ritmom rada,¹² čineći od njega sredstvo, s minimalnom razlikom što će za vrijeme socijalizma malobrojni rudari iz Istre i Jugoslavije biti medijski eksponirani. Mit o rudaru kao potrošnom sredstvu u službi imperija zamjenjuje mit o rudaru kojemu se putem medija "poklanja" lice,¹³ ali ne i humaniji ritam rada, a time i vrijeme. Do takvog zaključka dolazimo uočavajući zanimljivu paralelu koja se može povući između fašističkog principa *Bedaux* i udarničkog principa organizacije rada, čiji je "zajednički nazivnik" bio – "što manje suvišnih pokreta kako bi se maksimalno povećala proizvodnja za radnoga vremena", o čemu svjedoči spomenuti film Rudolfa Sremca *Događaj u Raši*.

Takav odnos između poslodavca i radnika dodatno je akcentirao i uvjetovao razvitak svojevrsnog strahopoštovanja prema "kovi", koji je bio izražen i velikim natpisom Sretno! na "šohu",¹⁴ tornju, koji je spuštao i dizao liftom smjene rudara iznad rudnika. Tim je imperativom (Sretno!) možda najbolje izražena nepredvidivost jame, koju je znanstvena organizacija rada dodatno izazivala, a time i sudbine onih koji u njezinu unutrašnjost silaze. "Mi se u rudniku nismo pozdravljali ni sa dobro jutro niti sa dobar dan, već tim našim pozdravom – Sretno!", svjedoče danas umirovljeni rudari. Taj je pozdrav, pored dobrih želja, u sebi sadržavao i opomenu na brojne opasnosti¹⁵ te je upućivao na siguran rad i neophodan osjećaj zajedništva među rudarima.

¹² Tomu u prilog govori činjenica da je gradić Raša 1936./37., kao i nekoliko godina nakon njega Podlabin, izgrađen doslovno na ulazu u rudnik kako velik dio radnika više ne bi morao pješaćiti ili putovati nekoliko sati na posao iz okolnih mjesta, što je umanjivalo maksimalno produktivan radni dan. Grad i otkopi do te su mjere stopljeni da povjesničari Scotti i Giuricin navode kako su Raša i rudnik jedna te ista stvar (Scotti i Giuricin 1971:25).

¹³ Jugoslavenske udarnike Aliju Sirotanovića i Antuna Bičića primio je u Beogradu Josip Broz Tito, što je uvelike bilo popraćeno u medijima, dok je prvomu od dvojice posvećena i novčanica od 20 000 dinara s njegovim likom.

¹⁴ Od njemačkog *Schacht* – toranj.

¹⁵ Najviše je žrtava u rudniku bilo za vrijeme austro-ugarske, talijanske i prvih godina jugoslavenske uprave, pa u knjizi evidencije smrtnih slučajeva Istarskih ugljenokopa "Raša" iz 1959. godine u rubrici "primjedbe" piše: "eksplozija metana i ugljene prašine, gorski udar, zarušenje, pad krovine, pao u okno, udar struje, ubila ga podsjekačica, ugušio ga CO₂, pad kamena, ugušio ga plin, stisnuo ga vagonet, ubilo ga drvo, zgnječili vagoneti, zahvatio ga kos okna 3, skidao Fe stojku i pala krovina itd." ([S.n.] 2001:65). Desetljeće 1950.-1960. bit će bitno obilježeno s više od 18 000 ozljeda, od čega 500 teških te 58 smrtnih slučajeva, dok se mnogobrojni Rašani sjećaju nesreće koja se dogodila 1940. godine, kad je život pod zemljom izgubilo 186 rudara a nekoliko stotina je preživjelo s teškim ozljedama. Sagledamo li stoga okno u Labinštini kroz prizmu teorije Vagine Dentate, vidimo da ne moramo putovati izrazito daleko kako bismo potvrdili njezinu vjerodostojnost. Agricola također spominje kako je iz starih dana poznata nesreća u

Zaključak

Smjernice i poveznice neformalnog ili profesionalnog rudarenja i bogate mitologije koju je taj poziv iznjedrio na četirima stranama svijeta izložene u ovome tekstu samo su manji dio fertilne tradicije koja se vezuje uz zahtjevnu granu čovjekove produkcije. Ipak, ona je specifična jer da bi se njome bavio, čovjek nužno mora napustiti svoj prirodni površinski habitus i zamijeniti ga novim i nesigurnijim. Vođen mišlju da mit, među ostalim, može imati apologijsku i kritičku vrijednost (Wulf 2002:1106), u ovome sam tekstu iznio i u nekim dijelovima pokušao interpretirati gotovo oprečne stavove i elemente rudarenja malog opsega (*small scale*) kao i rudarenja u prošlostoljetnoj, industrijski visokorazvijenoj Raši. U prvome je primjeru riječ o rudarenju gotovo u pravilu uronjenom u tradicionalan ritam i opseg, gdje podzemni radnici prakticiraju niz tabua i rituala kako bi osigurali trajnost jami i njezin prosperitet. Stoga ti rudari interpretiraju i naglašavaju važnost održavanja komunikacije s rudnikom, dok su u industrijskim zemljama najčešće radnik i njegovo vrijeme ti koji su interpretirani, a jama i ruda jednostavno percipirani kao inertna materija izravno prevodiva u zaradu. Shodno potonjem viđenju rodit će se ideja ili mit o superiornosti ideologije nad prirodom, koja svoj izraz, među ostalim, dobiva i svođenjem radnika na prinudan ili dobrovoljan stroj koji *materiu primu* ubrzano kopa u destruktivne (Italija, *Bedaux* sustav, ratne potrebe) ili konstruktivne svrhe (Jugoslavija, *stahanovizam*, udarništvo, obnova zemlje). Specifično je za ideološku kolonizaciju jame da opseg rada impostira instanca koja se gotovo u pravilu ne spušta u grotlo zemlje niti se u njemu zadržava, već neposredno utječe hijerarhijskim sustavom nalik vojnomu, ponajprije glavnim poveznicama između nadzemnog i podzemnog dijela radnika – nadzornicima ili za vrijeme Italije *sorvegliantima* radilišta.

NAVEDENA LITERATURA

- Agricola, Giorgio. 1563. *Opera di Giorgio Agricola de l'arte de metalli*. Basilea: Hieronimo Probenio et Nicolao Episcopo.
- Agricola, Georgius. 1950. *De re metallica*. New York: Dover Publications.
- Bettelheim, Bruno. 1979. *Značenje bajki*. Beograd: Prosveta.
- Bošković-Stulli, Maja. 1959. *Istarske narodne priče: Narodno stvaralaštvo Istre*, knjiga 1. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.

Rammelsbergu, u Goslaru, gdje je u jednom danu planina *ukrala* muževe četiri stotine žena (Agricola 1950:216).

- Bošković-Stulli, Maja. 1986. *Zakopano zlato: Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre*. Pula – Rijeka: Čakavski sabor.
- Eliade, Mircea. 1983. *Kovači i alkemičari*. Zagreb: GZH.
- Eliade, Mircea. 1994. *Mistična rođenja*. Zagreb: Fabula nova.
- Freese, Barbara. 2006. *Coal: A Human History*. London: Arrow Books.
- Gellner, Ernest. 1994. *L'aratro, la spada, il libro*. Milano: Feltrinelli.
- Holloway, Marguerite. 1996. "I am Rich *Potosí*, King of the Mountains, Envy of Kings". *Natural History* 105/11:36-43.
- Knapp, Bernard, Vincent Pigott i Eugenia Herbert. 1998. *The Archeology and Anthropology of Mining: Social Approaches to an Industrial Past*. London – New York: Routledge.
- Lahiri-Dutt, Kuntala, i Martha Macintyre. 2006. *Women Miners in Developing Countries: Pit Women and Others*. Aldershot: Ashgate.
- Lévi-Strauss, Claude. 1978. *Divlja misao*. Beograd: Nolit.
- Patel, Samir S. 2007. "Diamond Rush". *Archaeology* march/april: 53-58.
- Rose, Jonathan. 2002. *The intellectual Life of British Working Classes*. New Haven – London: Yale University Press.
- Sexton, Anne. 1971. *Transformations*. Boston: Houghton, Mifflin.
- Siegelbaum, Lewis H. 1988. *Stakhanovism and the Politics of Productivity in the USSR, 1935-1941*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scotti, Giacomo, i Luciano Giuricin. 1971. "La Repubblica di Albona e il movimento dell'occupazione delle fabbriche in Italia". *Quaderni – centro di ricerche storiche* 1:19-181.
- [S.n.] 2001. *Labinska republika 1921-1991: Kako smo razmišljali prije deset godina*. Labin: Naklada Matthias.
- Spagna, Francesco. 1998. *Minatori in Val Imperina: Storia e antropologia di una comunita' di montagna*. Seravella: Museo Etnografico della provincia di Belluno.
- Sremec, Rudolf. 1950. *Događaj u Raši*. Dokumentarni film.
- Uzelac, Ilija. 1950. *Ugljenokopi Raša*. Zagreb: Društvo novinara NR Hrvatske.
- Wulf, Christoph. 2002. *Cosmo, Corpo, Cultura: Enciclopedia antropologica*. Milano: Bruno Mondadori.

**REGRESSUS AD INFEROS – THE TINY MINER AND
MYTHOLOGY AS INTERPRETATION OF THE UNDERGROUND
WORKING HABITUS**

SUMMARY

The twofold nature of sub-surface mining derives from the fact that, although it is a source of relative economic prosperity and well-being, it is also accompanied by actualised fears in the form of accidents in almost all the communities in which the mining occupation is practised. Mythology, as a specific body of beliefs and practices, had the function in pre-industrial communities of alleviating the negative consequences for the miners through *interpretations* of the ore and the working habitat, while the emphasis in mythological interpretations in the industrialised communities is shifted to the underground workers and to their labour. Taking the example of the industrialised Raša coal mines, in this article I present two dominant examples of such visions of the workers in the 20th century. Although stemming from successive and opposing historical Fascist and Socialist orientations, the Bedeaux system and Stahanovism share the common characteristic of reducing the miners/workers to a mere means, without paying heed to the essential know-how of the mining occupation, steeped in traditional rhythms and the techniques for extracting ore.

Key words: sub-surface mining, mythology, *vagina dentata*, *Bedeaux*, *Stahanovism*